

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE SU ÜRÜNLERİ TÜKETİMİ, İHRACAT ve İTHALAT POTANSİYELİ

Murat DAĞTEKİN, Orhan AK - SUMAE

Su Ürünleri Üretimi

Hayvansal protein gereksinimini karşılamak için daha ucuz ve proteince daha zengin olan su ürünleri, dünya besin gereksiniminin önemli kısmını karşılayan temel bir endüstridir. Özellikle son 50 yılda eğitimler ve teknoloji sayesinde şaşırtıcı bir gelişim göstermiştir. FAO tarafından dünyada en hızlı büyüyen gıda sektörü olarak belirlenmiştir.

Avcılık yoluyla dünya su ürünleri istihali yıllık ortalama olarak 90 milyon ton civarında yapılırken, ülkemizdeki avcılık miktarı yıllara göre değişkenlik göstermekle beraber ortalama 500 bin ton kadardır. Dünyada su ürünleri yetiştiriciliği ise 1988 yılında 11.700 milyon ton/yıl iken, 2004 yılında üretim miktarı 45.468 milyon ton/yıla çıkmıştır. Aynı yıllarda Türkiye'deki yetiştiricilik miktarları sırası ile 4 bin ve 94 bin tondur (Dünya yetiştiricilik üretiminin %0,03 ve %0,21) (F.A.O, 2007).

Dünyada avcılık ve yetiştiricilik yolu ile elde edilen toplam su ürünleri üretimine bakıldığında; 1988, 1998 ve 2004 yıllarında sırası ile 100 milyon ton/yıl, 117 milyon ton/yıl ve 140 milyon ton/yıl olduğu gözlenmektedir. Türkiye'deki toplam su ürünleri üretimi ise aynı yıllarda sırası ile 676 bin ton/yıl, 544 bin ton/yıl ve 644 bin ton/yıl olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizdeki su ürünleri üretiminin bölgesel dağılımına bakıldığında Karadeniz bölgesi ilk sırada gelmektedir. Karadeniz

Bölgesinde de Doğu Karadeniz Bölgesi su ürünleri üretimine en fazla katkısı sağlayan bölgedir. Toplam üretimin %51'i Doğu Karadeniz Bölgesinden sağlanmıştır. Karadeniz Bölgesini Ege, Marmara, Akdeniz ve Diğer Bölgelerimiz izlemektedir. Doğu Karadeniz de üretilen balığın büyük kısmını avcılık yolu ile elde edilen hamsi oluşturmaktadır.

Su Ürünleri Tüketimi

Sağlıklı beslenmeye katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, istihdam yaratması ve yüksek ihracat potansiyeli nedeniyle özel bir öneme sahip olan su ürünleri sektörü deniz ve iç sularda bulunan canlıların işlenmesi ve pazarlanmasını içeren gıda dalıdır.

Üç tarafı denizlerle çevrili olması nedeniyle balık çeşitleriyle zengin olan Türkiye'de, balık tüketimi dünya ortalamasının yarısı düzeyindedir. Türkiye'de kişi başına balık tüketimi yılda 7 kg seviyesinde bulunmaktadır. Dünyada yılda kişi başına ortalama 16 kg balık tüketilirken, Avrupa Birliğinde (AB) yıllık tüketim kişi başına 22 kg düzeyindedir. AB ülkeleri ile kıyaslandığında üretim yönünden 7. sırada bulunan Türkiye, tüketimde son sırada yer almaktadır. Türkiye'nin tüketimde dünya ortalamasına ulaşması için mevcut üretimini 2 kat, AB seviyesine ulaşması için ise 3 kat artırması gerekmektedir.

Ülkemizde kişi başına düşen su ürünleri tüketimi miktarı çok düşük seviyededir. Su ürünlerinin tüketimi daha çok kıyı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Kişi başına düşen yıllık ortalama su ürünleri tüketimi 1985 yılında 8,9 kg iken, artan nüfusa bağlı olarak 1988-90 yıllarında ortalama 6,7 kg, 1991 yılında ise 5,4 kg'a düşmüştür. 1994 yılında bu miktar üretimdeki artışa paralel olarak 8,1 kg'a yükselmiştir. 2005 yılı itibarıyla bu miktar 7,2 kg/kişiye gerilemiştir (Tablo 1).

Türkiye'de su ürünleri tüketim miktarı bölgeler arası değişim göstermektedir. Türkiye'de yılda kişi başına balık tüketiminin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu'da çok düşükken, Karadeniz ve diğer kıyı bölgelerinde ise oldukça yüksektir.

TÜİK (2007) yılı verilerine göre, ülkemizde su ürünlerinin %80'inden fazlası insan gıdası olarak tüketilmektedir. Geriye kalan kısmı ise balık unu ve yağı ile diğer amaçlar için kullanılmaktadır. Bu tüketimin %75'i taze, % 4'ü dondurulduktan sonra ve %2'si de işlenmiş olarak tüketilmektedir.

Toplam üretimin %70'ini sağlayan Karadeniz Bölgesinde %43.43'lük bir kısım balık unu ve yağı fabrikalarına, %0.06'lık bir kısımda yetiştirme çiftliklerine ve diğer kısımlarda kullanılırken, geri kalan kısım insan gıdası olarak kullanılmaktadır (Tablo 2).

Günlük tüketilen gıdalarda genellikle bulunmayan mikro-besinler bakımından zengin olan su ürünleri daha çok taze olarak tüketilmektedir. Su ürünleri işleme sanayiinde gelişen teknoloji ile birlikte işlenmiş olarak pazara sunulmaya başlanan su ürünlerinin raf ömrünün uzatılmasıyla, balık ve diğer su ürünlerinin her mevsimde tüketimi sağlanmıştır. Bu gelişmeler ülkemizde, balık tüketiminin artmasına katkıda bulunurken halkımıza, işlenmiş su ürünleri tüketim alışkanlığını da kazandırmaya başlamıştır.

Tablo 1. Türkiye'nin yıllara göre toplam su ürünleri üretim ve tüketim miktarları (TÜİK, 2007)

	Üretim (1)	İhracat	İthalat	Tüketim			Kişi başına tüketim (Kg) (2)	Yıl Ortası Nüfus (000) (3)
				İç tüketim (Ton)	İşlenen (Balık unu ve yağ fabrikaları)	Değerlendiril.		
1994	601 104	14 635	25 695	500 271	106 695	5 198	8, 258	60 587
1995	649 200	14 000	30 639	609 710	51 200	4 929	9, 881	61 706
1996	549 646	12 785	29 648	540 564	17 842	8 103	8, 602	62 841
1997	500 260	18 402	39 829	490 339	21 000	10 348	7, 663	63 989
1998	543 900	11 558	31 417	528 935	30 000	4 824	8, 119	65 145
1999	636 824	15 955	39 552	503 249	150 000	7 172	7, 590	66 304
2000	582 376	14 533	44 230	538 764	71 000	2 309	7, 985	67 469
2001	594 977	18 978	12 971	517 832	62 755	8 383	7, 547	68 618
2002	627 847	26 860	22 532	466 289	156 000	1 230	6, 697	69 626
2003	587 715	29 937	45 606	470 131	120 000	13 253	6, 649	70 712
2004	644 492	32 804	56 502	554 667	105 000	8 523	7,796	71 152
2005	544 773	37 655	47 676	520 984	30 000	3 810	7,229	72 065

(1) Deniz balıkları, diğer deniz ürünleri, kültür balıkları ve tatlısu balıkları dahil.

(2) Taze, soğutulmuş, tuzsulu, dondurulmuş, tuzlu, konserve ve diğer şekilleri dahildir. Kişi başına tüketim, iç tüketim- den hesaplanarak elde edilmektedir.

(3) Sayımlar dışında kalan ara yıllara ait yıl ortası nüfus tahminleri TÜİK, Nüfus ve Demografi Grubundan alınmıştır.

Tablo 2. Türkiye denizlerinden 2005 yılında yakalanan ürünlerin toplam üretimi ve pazarlama şekillerine göre dağılımı (TÜİK, 2007)

Bölgeler	Toplam Üretim	Balık unu ve yağ fabrikası	Kooperatif ve Birlikler	Komisyoncu.	Konserve Fabrikası	Yetiştirme Çiftlikleri	Tüketici	Diğer	Kendi Tükettiği	Değerlendirilmeyen.
Doğu Karadeniz	180 409	30 000 (%43.43)	143 (%1.21)	149 225 (%52.96)	200 (%0.95)	10 (%0.02)	318 (%1.40)	30 (%0.04)	180 (%1.10)	303 (%1.23)
Batı Karadeniz	79 870	0	29 (%0.04)	66 666 (%85.96)	9 486 (%12.23)	15 (%0.25)	967 (%2.88)	389 (%0.50)	763 (%0.95)	1 555 (%1.87)
Marmara	58 779	0	1 267 (%2.23)	54 565 (%90.66)	1 525 (%2.68)	107 (%0.18)	1 518 (%2.67)	897 (%1.58)	762 (%1.30)	1 138 (%1.94)
Ege	42 382	0	6 823 (%16.68)	31 600 (%64.49)	60 (%0.09)	0	1 975 (%4.83)	449 (%1.10)	988 (%2.33)	487 (%1.15)
Akdeniz	18 941	0	377 (%2.84)	12 225 (%88.74)	109 (%0.82)	0	748 (%5.90)	4 795 (%26.27)	361 (%2.43)	326 (%1.72)
Toplam	380 381	0 (%8.03)	8 639 (%2.31)	311 281 (%83.34)	11 380 (%3.05)	132 (%0.04)	5 526 (%1.48)	6560 (%1.76)	3 054 (%0.80)	3 809 (%1.00)

Balık fiyatlarının dönemsel olarak yüksekliği su ürünlerinin taze olarak tüketimini azaltırken, işlenmesini de kısıtlamaktadır. İşlenmiş balık fiyatlarının yüksek olmasının bir diğer nedeni de soğuk depolama giderlerinden kaynaklanmaktadır.

Yetiştiriciliği yapılan su ürünlerinin satışı pazar merkezlerinde doğrudan perakendeciler ile toptancı ve ihracatçı firmalara yapılmaktadır. Küçük üreticiler ise özellikle yerel pazarlar ile çiftlikten satışlara daha fazla bağımlı kalmaktadır.

Su Ürünleri İhracatı ve İthalatı

Türkiye su ürünleri tüketiminde hem ihracatçı hem de ithalatçı ülke konumundadır. TÜİK (2007) verilerine göre, 1989 yılında 25.952 ton olan ihracatımız, 1998 yılında 11.558 tona kadar gerilerken 2005 yılında 37.655 tona çıkmıştır. 2005 yılında toplam 37.655 211 kg su ürünleri ihracatı karşılığı 277.963.150 YTL (206.039.936\$) gelir sağlanmıştır. Su ürünleri ihracatında canlı olarak tatlısu süs balıkları, deniz süs balıkları, salmon, yılan balıkları ve diğer deniz balıkları ile taze/soğutulmuş, dondurulmuş ve fletto dondurulmuş şeklinde yapılmaktadır. İhraç edilen su ürünleri arasında alabalık, çipura, levrek, hamsi, kalkan, dil, pisi, istakoz, midye, salyangoz, köpek balığı, orkinoz, mezigit balığı gibi türler yer almaktadır.

2005 yılında toplam 47.676.333 kg su ürünleri ithalatı karşılığı 92.425.248 YTL (68 558 341\$) gider oluşmuştur. Su ürünleri ithalatı canlı tatlısu süs balıkları, deniz süs balıkları, çipura, orkinos ve diğer deniz balıkları ile taze/soğutulmuş, dondurulmuş, fletto dondurulmuş, surimi, balık unu ve yağı şeklinde yapılmaktadır. İthal edilen su ürünleri arasında sardalya, uskumru, mercan, sinagrit, palamut, lüfer, kalkan, morina, kalamar, midye,

salyangoz, yengeç, istakoz ve mürekkep balığı gibi türler yer almaktadır (TÜİK, 2007).

Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk on ülke arasında Almanya, Rusya, İtalya, Çin, Fransa, A.B.D, İngiltere, İsviçre, İspanya ve Güney Kore yer alırken; en çok ihracat yaptığı on ülke arasında Almanya, İngiltere, İtalya, A.B.D., Fransa, İspanya, Irak, Hollanda, Rusya ve Romanya bulunmaktadır (TÜİK, 2007).

Doğu Karadeniz'den 2004 yılında 691.438,50 kg olan su ürünleri ihracatı, 2005 yılında 806.000,00 kg, 2006 yılında da 1.625.265,62 kg olmuştur (Tablo 3) (DKİB, 2007).

Tablo 3. Doğu Karadeniz'den yıllar itibarı ile su ürünleri ihracatı(DKİB, 2007)

YILLAR	MİKTAR (KG)	DEĞER (\$)
2004	691.438,50	1.461.308,25
2005	806.000,40	3.030.385,36
2006	1.625.265,62	6.467.761,02
2007 (ilk 6 ay)	10.910,00	36.744,27
TOPLAM	3.133.614,52	10.996.198,90

Trabzon'dan 2005 yılı Ocak-Aralık ayları arasında toplam 1.357.035 kg su ürünleri ihracatı karşılığı 5.796.225 \$ gelir sağlanırken, 2006 yılı Ocak-Aralık aylarında 1.759.668 kg karşılığı 6.581.330\$ gelir elde edilmiştir (Tablo 4). Verilere göre ihracatın Doğu Karadeniz Bölgesinde arttığı gözlenmektedir. İhraç edilen ürünler arasında taze/dondurulmuş/ soğutulmuş hamsi, istavrit, palamut, torik ve diğer deniz türleri bulunmaktadır (DKİB, 2007).

Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği (2007) verilerine göre, Trabzon'dan 2005 yılı Eylül-Aralık ayları arasında toplam 449.178kg su ürünleri ihracatı yapılırken, 2006 yılı Eylül-Aralık aylarında 1.137.228kg su ürünleri ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Trabzon ilinden 2005–2006 yılları Ocak-Aralık ayları arası su ürünleri ihracat değerleri (DKİB, 2007)

	TRABZON OCAK-ARALIK				DEĞİŞİM (%)	
	2005		2006		MİKTAR	DEĞER
	MİKTAR(KG)	DEĞER(\$)	MİKTAR(KG)	DEĞER(\$)		
Hamsi Balıkları (<i>Engraulis Spp.</i>) — Taze / Soğutulmuş	0	0	4.300	3.686	100	100
Diğer Deniz Balıkları - Taze/Soğutulmuş	0	0	3.417	12.267	100	100
Siğ Ve Derin Su (<i>Merluccius capensis</i> , <i>Paradoxus Cinsi</i>) Berlâmlar - Dondurulmuş	0	0	1.680	3.941	100	100
Palamut-Torik (<i>Orcynopsis Cinsi</i> Balıklar - Don.	43.013	112.448	2.047	6.424	-95	-94
Hamsi Balıkları (<i>Engraulis Spp.</i>) — Dondurulmuş	151.271	190.667	719.337	1.115.495	376	485
İstavrit (<i>Caranx trachurus</i> , <i>Trachurus trachurus</i>) - Dondurulmuş	29.516	35.572	150	102	-99	-100
Diğer Deniz Balıkları - Dondurulmuş	67.359	206.958	12.957	41.912	-81	-80
İnsanların Yemesine Elverişli Balık Unları, Ezmeleri ve Peletleri	0	0	23.010	114.275	100	100
İstiridyeler - Canlı, Taze, Soğutulmuş, Dondurulmuş, Kuru, Tuzlu, Salamura	255	1.403	0	0	-100	-100
Tarak Cinsi Kabuk. Hayv., Veneridae	0	0	23.000	124.950	100	100
Familyasından Diğ.Cinsler- Dondurulmuş	0	0	23.000	124.950	100	100
Diğerleri - Dondurulmuş	1.065.621	5.249.176	969.760	5.158.278	-9	-2
TOPLAM	1.357.035	5.796.225	1.759.658	6.581.330	30	14
HAMSİ TOPLAM	151.271	190.667	723.637	1.119.181	378	487

Tablo 5. Trabzon ilinden 2005–2006 yılları Eylül-Aralık ayları arası su ürünleri ihracat değerleri (DKİB, 2007)

	TRABZON EYLÜL-ARALIK				DEĞİŞİM (%)	
	2005		2006		MİKTAR	DEĞER
	MİKTAR(KG)	DEĞER(\$)	MİKTAR(KG)	DEĞER(\$)		
Hamsi Balıkları (<i>Engraulis Spp.</i>) Taze/Soğutulmuş	0	0	4.300	3.686	100	100
Diğer Deniz Balıkları - Taze/Soğutulmuş	0	0	3.417	12.267	100	100
Palamut-Torik Cinsi Balıklar - Don.	43.013	112.448	2.047	6.424	-95	-94
Hamsi balıkları (<i>Engraulis Spp.</i>) dondurulmuş	83.808	113.394	675.037	1.030.497	705	809
İstavrit (<i>Caranx Trachurus</i> , <i>Trachurus Trachurus</i>) - Dondurulmuş	23.678	28.207	150	102	-99	-100
Diğer Deniz Balıkları - Dondurulmuş	67.359	206.958	12.957	41.912	-81	-80
İnsanların Yemesine Elverişli Balık Unları, Ezmeleri Ve Pelletleri	0	0	0	0	0	0
İstiridyeler - Canlı, Taze, Suğutulmuş, Dondurulmuş, Kuru, Tuzlu, Salamura	0	0	0	0	0	0
Tarak Cinsi Kabuk. Hayv., Veneridae	0	0	23.000	124.950	100	100
Familyasından Diğ.Cinsler- Dondurulmuş	0	0	23.000	124.950	100	100
Diğerleri - Dondurulmuş	231.320	1.080.502	416.320	2.133.560	80	97
TOPLAM	449.178					
HAMSİ TOPLAM	83.808					

